

Rat, uništavanje kulturnog nasleđa i prekrajanje nacionalnog identiteta

Helga Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War – ISIS in Syria and Iraq*, Palgrave Macmillan & Springer, Cham, 2018, 207 pp.

Uništenje pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara kao kolateralna šteta tokom oružanih sukoba svakako ne predstavlja fenomen modernog doba. Specifičnost zloupotrebe kulturnog nasleđa, prevashodno kulturnih dobara, u odnosu na ostale objekte koji nemaju kulturnu funkciju, ogleda se u materijalnoj i psihološkoj dimenziji. Ne samo da je reč o fizičkom uništenju kulturnih dobara, što imajući u vidu njihov karakter neobnovljivog resursa predstavlja nepopravljivu štetu, već dolazi i do brisanja zajedničke istorije zajednice, kao *conditio sine qua non* njenog kolektivnog identiteta. Na taj način, slama se psihološki otpor napadnute strane, te ona biva lišena svog istorijskog i kulturnog jezgra i zajedničkih vrednosti na kojima se temelji nacija. Upravo te podeljene vrednosti stvaraju osećaj pripadnosti, koji se materijalizuje i putem kulturnog nasleđa.

Zloupotreba kulturnog nasleđa u cilju uspostavljanja psihološke prevlasti nad neprijateljem postaje sa usponom Islamske države (ISIS) prepoznatljiv i unapred isplaniran aspekt terorističkih napada. Zatiranje kulture i tragova prošlosti ne predstavlja samo krivično delo, već bezbednosni izazov po naciju, državu i čitavu modernu civilizaciju. Na taj način kulturno nasleđe poprima disonantni karakter, te se od narativa pomirenja transformiše u narativ sukoba.

Dr Helga Turku u svojoj knjizi kao centralni problem postavlja raščlanjavanje složene simbioze između finansiranja i širenja radikalne islamske ideologije, sa jedne strane, i uništavanja, krađe i trgovine kulturnim dobrima, sa druge, uz posebni osvrt na slučaj Sirije i Iraka. Uvodni deo knjige upoznaje nas sa istorijskim razvojem (zlo)upotrebe kulturnog nasleđa tokom oružanih sukoba i sa njenom reformom nastalom pod uticajem Islamske države. Autorka ističe da ovo nije prva teroristička organizacija koja je u krađi kulturnih dobara pronašla način finansiranja, ali smatra da je prva koja je takvu aktivnost precizno institucionalizovala kao jednu od primarnih meta napada, te je iskoristila kao platformu za dalje regrutovanje i širenje propagandnih poruka. U skladu sa tim, u knjizi je autorka detaljno analizirala formiranje posebnog odeljenja Islamske države zaduženog za pljačkanje i krijumčarenje kulturnih dobara (*Diwan al-Rikaz*), bez čije dozvole je bilo nemoguće obavljati takve aktivnosti. Nametanjem poreza u iznosu od 20 odsto na prodaju antikviteta od privatnih krijumčara na kontrolisanoj teritoriji, eliminisanjem

posrednika i direktnom trgovinom sa kupcima, Islamska država je uspostavila strogi sistem oporezivanja i razgranato crno tržište kulturnim dobrima.

Naučni doprinos dr Helge Turku posebno se ogleda u osvetljavanju unutrašnje, nematerijalne, psihološke dimenzije napada, koja ima dvostruki cilj – slamanje duha zajednice ili države putem nasilnog prekrajanja identiteta i istovremeno demonstraciju sopstvene moći međunarodnoj zajednici. Nakon što je snimak napada na muzej u Mosulu postao viralan, stručnjaci su ukazali da su brojne prikazane statue obične plastične replike, dok su originalni primerci verovatno prodati na crnom tržištu. Ovo je dokaz da prosto pljačkanje i krijumčarenje nisu jedini motivi, naprotiv – javnim uništavanjem istorijskog sećanja oličenog u spomenicima kulture, Islamska država pokušava da izbriše određeni kolektivni identitet, manipuliše istorijskim narativima i pokida međugeneracijske veze, te da na taj način izvrši svojevrsan kulturni *damnatio memoriae*.

Dr Turku analizira i efikasnost postojećeg međunarodnog pravnog okvira u zaštiti kulturnih dobara tokom oružanih sukoba, precizno osvetljava njegove pravne praznine, te predlaže inovativna rešenja – da se zaštita kulturnih dobara uvrsti u kratkoročne i dugoročne programe bezbednosnih strategija konfliktnih zona. Dobar primer u tom pogledu je mirovna misija Ujedinjenih nacija u Maliju, u čiji mandat je rezolucijom Saveta bezbednosti uključena obaveza zaštite kulturnog nasleđa. Konačno, Turkuova predlaže da dalji napadi Islamske države na kulturna dobra treba da budu klasifikovani ne kao ratni zločini već zločini protiv čovečnosti, budući da predstavljaju deo šireg plana da se iskoreni etnički, kulturni i religiozni diverzitet. Pored neprojenih ljudskih žrtava, bitku sa Islamskom državom izgubili su i Palmira, antički sirijski grad, važan element nacionalnog i svetskog nasleđa pod zaštitom UNESCO-a, irački Mosul i drevni asirski dragulj Nimrud.

Cilj međunarodne zajednice ne treba da bude samo kažnjavanje učinioca i sprečavanje budućih krivičnih dela, već težnja da se potpuno obustavi krijumčarenje kulturnih dobara, posebno u konfliktnim područjima. Krupnu prepreku na putu pravde predstavlja činjenica da međunarodna odgovornost često ne može da obuhvati lica koja se nalaze na kraju tržišnog lanca, odnosno kolekcionare i aukcijske kuće. I ne samo to – posebno je problematično što antikviteti koji su iskopani sa arheoloških lokaliteta i direktno izvezeni iz zemlje koja je strana u oružanom sukobu, nisu uvek poznati stručnjacima, te ne mogu biti dokumentovani ni u jednom zvaničnom registru. Samim tim je isključena primena Konvencije UNESCO o merama za zabranu i sprečavanje nedozvoljenog uvoza, izvoza i prenosa svojine kulturnih dobara od 1970. godine, zato što se ona odnosi samo na objekte registrovane u okviru institucija, odnosno muzeja. Nezakonitu trgovinu antikvitetima takođe nije jednostavno obustaviti vazдушnim napadima (kao što je slučaj kod onesposobljavanja naftnih rafinerija i ruta), budući da im se

teško ulazi u trag, te da ih civilno stanovništvo lako može preneti preko granice. Zbog navedenih teškoća, autorka poziva na jaču međunarodnu i nacionalnu saradnju javnih i privatnih institucija – muzeja, privatnih fondacija, carinskih službi i sl. – i zabranu uvoza antikviteta iz zemalja koje učestvuju u oružanom sukobu.

Džamije, crkve, spomenici, muzeji, biblioteke, pa čak i groblja, ukoliko su procenjeni kao ideološka pretnja, lako se pretvaraju u vojne ciljeve. Reč je o entitetima koji mogu biti obojeni različitim simboličkim, religioznim i istorijskim značenjima i koji ne mogu postojati odvojeno od matične zajednice. Samim tim, ovi entiteti učestvuju u oblikovanju zajednice, te su i najčešća meta terorističkih napada. Različita hodočašća uništavaju se radi podsticanja sukoba i agresivnog nametanja sopstvenog religijskog opredeljenja. Turkuova nam daje ilustrativan primer uništenja grobnice proroka Jone u Mosulu, koja je bila islamsko, hrišćansko i jevrejsko svetište, i kao takva, predstavljala je poznati simbol verske tolerancije.

Savremeni oružani sukobi odlikuju se izuzetno složenom strukturom i čini se da više nego ikada počivaju na kulturnom, etničkom i religijskom nerazumevanju. Stoga je ključno poštovati i sačuvati kulturno nasleđe kao prepoznat element u procesu izgradnje mira, stabilnosti i pomirenja. Univerzalnost ove obaveze prepoznata je i u preambuli Haške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba iz 1954. godine, koja ističe: „(...) štete nanesene kulturnim dobrima, ma kome narodu ona pripadala, predstavljaju štetu kulturnom nasleđu celog čovečanstva, budući da svaki narod daje svoj doprinos svetskoj kulturi”. Prikazana knjiga dr Helge Turku može biti korisna i svakako interesantna raznovrsnom čitalačkom auditorijumu, budući da veoma aktuelnu temu zloupotrebe kulturnog nasleđa za vreme oružanih sukoba obrađuje sa različitih stanovišta – pravnog, političkog i bezbednosnog, dok istovremeno analizira manipulaciju kulturnim nasleđem kao svojevrsan sociološki fenomen radikalne islamske ideologije.

Vanja PAVIĆEVIĆ